

Форми політичної участі: аналітичні підходи до картування партисипації громадян

УДК 323.22/28

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-3.15>

Янченко Антон Олексійович
аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Маріупольського державного університету
пр. Будівельників, 129,
Маріуполь, Україна

Починаючи з публікацій С. Верби, Н. Ная та їхніх співавторів, усталеною дослідницькою методикою є групування актів політичної участі на основі параметрів, за якими вони розрізняються, та об'єднання форм зі схожими параметрами в окремі модальності участі. Ця оптика дає змогу, з одного боку, мати зручний опис репертуару дій громадян, наприклад: голосування, участь у виборчих кампаніях, контакти із політичними діячами, але з іншого – безпосередньо залежить від обраного дослідниками підходу до концептуалізації політичної участі, визначення її змісту та подальших технік із картування політичних дій. В останні роки наукові роботи, які аналізують прояви політичної участі, значно розширили зміст цієї політологічної категорії. До цього підштовхує саме життя: політичні акти громадян все менше відповідають моделі ідеального громадянина середини минулого сторіччя з баченням громадянськості як заснованої на відповідальному відвідуванні голосувань, щоб обрати кращу політичну силу, яка очолить систему управління державою. Натомість політична участь усе більше пов'язана з новітніми цифровими технологіями, залученням у мережеві громадські рухи, глобальним порядком денним, лайфстайл-політикою, політично мотивованим споживацьким порядком тощо. Це робить актуальним завдання з визначення, які підходи до картування політичних дій громадян краще адаптовані до врахування нових тенденцій, але при цьому не провокують концептуальну ерозію. Пропонована стаття на матеріалі сучасних досліджень демонструє, що найбільш перспективним сьогодні може вважатися підхід, який відмежовує соціальну залученість (увагу до політичної сфери) та громадську активність (діяльність на користь громади) від власне політичної участі у трьох її можливих модальностях: процедурні форми участі, легальний політичний активізм та його нелегальні форми. Політологічні дискусії з питань, що саме в сучасній структурі політичних можливостей означає брати участь і вибирати ту чи іншу модальність участі, чи вже сформована нова модель громадянськості та які її основні параметри, однак, мають дотримуватися загального розуміння політичної участі у значенні дій громадян, що мають вплив на політику.

Ключові слова: політична участь, політична активність, політична поведінка, соціальна залученість, громадська участь, громадянськість.

Вступ. Участь громадян у політичному житті держави є невід'ємним елементом інституційної структури, здатної відтворювати демократичну політичну систему. Водночас традиційною є наукова і суспільна дискусія про необхідні масштаби та межі політичної активності громадян, рівень їхньої політичної компетентності та інформованості, залученості до політичних організацій та об'єднань. Глибинні зміни, які зазнають сучасні суспільства під впливом глобалізації, модернізації економіки та інформатизації, залишають свій слід і на проявах політичної участі, роблячи актуальною полеміку про перспективи трансформації самого цього феномену як у межах дрейфу усталених демократичних політичних систем до пост-демократії, так і в умовах демократичного транзиту нових незалежних держав.

Зміни в практиках політичної поведінки громадян, вихід їхньої політичної активності за межі традиційної галузі відносин влади і суспільства, зміна пріоритетних форм політичної взаємодії, переформатування кордонів приватної та публічної, державної та недержавної сфер стикаються з історично усталеними форматами владного домінування, впливу і примусу. Дослідники, спостерігаючи зміни в політичній поведінці громадян,

намагаються визначити нові типи і форми політичної та громадської участі, запропонувати нові моделі та логіки концептуалізації цих явищ.

Відтоді, як у середині минулого сторіччя почав оформлюватися політологічний консенсус щодо ключової ролі політичної участі для підтримки демократичних інститутів, це явище широко і різнопланово досліджувалося у науковій літературі. Серед авторів політологічних та соціологічних робіт, присвячених системному вивченню проблем політичної участі, базових теорій, що пояснюють існування різноманітних форм і типів політичної поведінки громадян, слід виділити Г. Алмонда, С. Вербу, Г. Брейді, С. Гантінгтона, Р. Дала, Р. Далтона, Я. В. ван Дета, М. Каазе, М. Конвея, С. Ліпсета, А. Марша, Л. Мілбрета, Дж. Мойзера, Н. Ная, Дж. Перрі, С. Роккана, Ч. Тіллі та інших.

Сучасні трансформації, що відбуваються з практиками участі у політичному житті, знайшли всебічний та глибокий розгляд у багатьох роботах західних учених. Серед дослідників цієї проблематики слід виділити Б. Бімбера, Й. Бенклера, Л. Беннетта, К. Вакарі, П. Далгрена, Р. Девіса, Н. Карпентера, М. Кастельса, Д. Ліллера, П. Норріс, С. Оутс, Дж. Строммер-Галлей, Я. Теорелла, Е. Чедвіка, Н. Янковські та інших.

Серед праць українських дослідників щодо аналізу категорії політичної участі варто відзначити науковий доробок Е. Афоніна, В. Бортнікова, Є. Головахи, В. Голубь, Г. Іовчу, Е. Ключенка, П. Кузьміна, О. Лісеєнко, О. Максимової, Н. Паніної, М. Призиглей, Н. Ротар, М. Слюсаревського, І. Снігур, О. Чемшита, В. Ясинської та інших учених.

Мета статті – розглянути сучасні підходи до картування репертуару та форм політичної участі громадян у контексті розширення поля політичних дій під впливом глобальних економіко-політичних, технологічних, суспільних та культурних змін.

Методи дослідження. Поставлена мета досягається завдяки застосуванню низки загальнонаукових та політологічних методів. Методологічну основу роботи складають принципи історизму, наукової об'єктивності та комплексного вивчення проблеми. Оскільки робота має на меті узагальнення, зіставлення та критичний аналіз сучасних концептуальних та теоретичних підходів до визначення явища участі громадян у політичному житті, застосовується таксономічний аналіз, а також методи абстрагування, порівняння, зіставлення та класифікації.

Результати. Як пише Роберт Дал, основною рисою демократичної системи є здатність уряду постійно реагувати на мінливі потреби своїх громадян. Ця респонсивність залежить від трьох прав громадян: формулювати свої потреби; інформувати про свої потреби інших громадян або уряд за допомогою індивідуальних чи колективних дій; мати потреби, які визначали б діяльність уряду і не піддавалися дискримінації через свій зміст або джерела. Для реалізації цих прав необхідні певні інституціоналізовані процедури, що здатні їх забезпечувати [3, с. 3].

У демократичних системах політична участь поряд із вільним доступом до інформації, правом обирати і бути обраним, свободою створення та приєднання до громадських асоціацій, змагальністю політичних акторів, є важливим елементом функціонування держави [3, с. 4]. Практики участі громадян у політиці сприяють узгодженню інтересів суспільства та еліт, коригуванню політичного курсу керівництва країни, контролю узгоджених політичних рішень і моніторингу їх виконання, делегуванню управлінських повноважень конкретним державним менеджерам і гарантуванню таким чином легітимності чинного політичного режиму. Верховенство права при цьому дозволяє уникати найбільш небезпечних проявів свавілля влади або зловживань із боку громадян.

Класична дефініція політичної участі була запропонована С. Вербою та Н. Наєм, які визначили її як прямий або опосередкований вплив приватних громадян на формування уряду та його діяльність [18]. Вчені також вказували, що ступінь

участі громадян у політичному житті є неоднаковою і залежить від низки соціальних факторів, як то соціально-економічний статус, інтерес до політики, політична компетентність, наявність необхідних для участі ресурсів тощо [19].

Ранні дослідження асоціювали політичну участь саме з голосуванням громадян на виборах та їх залученням до виборчих кампаній у рамках функціонування системи представництва. Однак політична практика чітко демонструвала, що громадяни задіяні в політичному процесі також і в періоди між виборами, особливо коли інститути громадського контролю, ЗМІ або політична опозиція сигналізують про нехтування інтересами більшості і наполягають на потребі реагувати на дії влади.

Так із 60-х рр. підкреслено вузький підхід до аналізу політичної участі змінюється на більш різнобічне вивчення політичної поведінки громадян. З'являється широке коло праць, у яких все більше есплікується понятійне поле цієї політологічної категорії – спершу до масштабів «конвенційної» активності громадян. У своїй роботі «Участь в Америці» Верба та Най вказують перелік з 12 форм конвенційної участі, які досліджуватимуть: 1) регулярна участь у голосуванні на президентських виборах; 2) постійна участь у місцевих виборах; 3) активна участь у діяльності щонайменше однієї організації, що опікується проблемами громади; 4) спільна з іншими діяльність з вирішення проблем громади; 5) спроби переконати інших голосувати так само, як респондент; 6) активна робота на користь партії або кандидата на виборах; 7) контактування з представниками місцевої влади з приводу якоїсь проблеми; 8) відвідування хоча б одного політичного мітингу або з'їзду за останні 3 роки; 9) контактування з представником адміністрації штату або держави з приводу якогось питання чи проблеми; 10) участь у створенні групи або організації для вирішення проблем громади; 11) грошова підтримка партії або кандидата під час виборчої кампанії; 12) членство в політичному клубі або організації [18, с. 31].

У тій же роботі науковці проводять узагальнення цих форм засобами статистичного аналізу, виділяючи чотири модальності участі на основі спостереження, що громадянин, який здійснює одну дію з певного виміру, скоріше буде здійснювати інші дії з того ж виміру, але не обов'язково з іншого: 1) голосування на виборах; 2) участь у виборчих кампаніях; 3) ініційовані громадянами контакти з політиками і публічними службовцями для вирішення конкретної проблеми; 4) колективна діяльність на користь місцевої громади. Ці модальності характеризуються різним ступенем тиску, що чиниться на політичних акторів, різним обсягом інформації про потреби громадян, що передається ними за допомогою активності [18, с. 46–48].

Розпочате Вербою та Наєм розширення категорії політичної участі продовжили інші дослідники. Розглядаючи політичну участь насамперед як дію, С. Барнз, М. Каазе та інші в межах масштабного дослідження Political Action Project (1970-і роки) додали до поля концептуалізації (та до соціологічних опитувальників) т. зв. неконвенційну участь громадян – участь у страйках, протестах, несанкціонованих мітингах, збір підписів під петиціями тощо, – яка також визнається спробою вплинути на політичну систему, нехай і поза рамками формальних механізмів політичного процесу [2, с. 242]. До цього знову ж таки підштовхувало саме життя. На зміну спокійних 1950 – початку 1960-х прийшли буремні часи масових протестів, страйків, акцій громадянської непокори, антивоєнних маршів, студентських революцій, насильницьких зіткнень між ультраправими та ультралівими угрупованнями, що розпочинаються вже з другої половини 1960-х рр. Дослідження показують, що фактично усю другу половину ХХ ст. йде постійне зростання залучення громадян у протестну політику [8, с. 197–198]. Як зауважує Л. Ледюк, протест став настільки звичним явищем, що дії, які вважалися екстремізмом у 1960-і роки, у 1970-і вже сприймалися як цілком легітимні [6, с. 91]. Тож підхід до аналізу політичної участі, який включає протестну активність, закріплюється як загальноновизнаний та активно використовується багатьма соціологами та політологами у наступні роки і до сьогодні.

Подальші зміни у політичних системах західних демократій, становлення публічної політики сучасного типу з широким залученням у підготовку політичних рішень різноманітних груп інтересів, посередницьких організацій, громадянських асоціацій, рухів, добровільних об'єднань провокували нові наукові дискусії і, зокрема, стимулювали широкий аналіз ролі громадянського суспільства для артикуляції політичного запиту і формування політичного порядку денного [15]. Важливу роль зіграли також дослідження Роберта Патнема та його послідовників із вивчення ролі соціального капіталу, мереж добровільного співробітництва, громадянської участі (*civic engagement*) – в широкому сенсі від зустрічей з друзями, членства в спортивних клубах до благодійних внесків та відвідування церковних зборів, – які були покликані продемонструвати значення соціальних зв'язків для підтримки демократичних практик та ефективного функціонування представницьких інститутів [9, с. 185]. Реагуючи на зниження уваги до традиційної електоральної участі та загалом кризи довіри до урядів у західних демократіях початку 2000-х рр., М. Воррен підкреслює, що може йтися про зміну репертуару політичної участі громадян, у тому числі, щоб впливати на корпорації, які використовують потужні ресурси для лобювання власних інтересів та маніпулювання державними органами [21].

Цей розширений підхід до трактування політичної участі був узагальнений у визначенні, запропонованому Піппою Норріс, згідно з яким політичною участю є «будь-які форми активності, які або безпосередньо завдають тиску на державні органи і політичний процес, або опосередковано – через вплив на громадянське суспільство, або спрямовані на зміну усталених моделей суспільної поведінки» [16].

До цього розширеного бачення участі, в якій громадянська складова частина домінує над політичною, а мета дії може знаходитися далеко поза сферою політики, пристали не всі дослідники¹. Г. Брейді дає мінімалістичне визначення політичної участі, яке теж стає широко вживаним: «дії звичайних громадян, спрямовані на здійснення впливу на якісь політичні рішення» [12, с. 336].

Я. Теорелл, М. Торкаль та Х. Р. Монтеро дотримуються трактування, запропонованого Г. Брейді, коли аналізують результати дослідження CID у 13 європейських країнах (2000–2002 рр.), та виділяють п'ять модальностей участі на основі кластеризації 25 різних форм: 1) електоральна участь; 2) консюмеристська участь (зокрема підписання петицій та звернень, пожертви та інші форми фінансового спонсорства, політичний консюмеризм тощо); 3) партійна активність; 4) протестна активність (зокрема участь у демонстраціях, мітингах, страйках тощо); 5) контакти з політичними акторами [12].

Важлива перевага типології Теорелла та інших полягає в тому, що в ній простежується зв'язок з емпіричними даними, вона чітко фіксує асиметрію патернів політичної поведінки громадян. З іншого боку, як бачимо, в ній знаходять відображення політологічні тенденції до подальшого розширення категорії політичної участі порівняно з підходом С. Барнза, М. Каазе та ін. – тепер у бік політичного консюмеризму (тобто політично мотивованої споживацької поведінки). Так, М. Мішелетті пов'язує поширення подібної форми політичної участі зі становленням нових альтернативних способів політичного самовираження громадян – «лайфстайл-політики». До сфери лайфстайл-політики відносять такі формально неполітичні сфери, як мода, звички в їжі та музиці, професійна ідентичність і спосіб життя. Беручи на себе моральне зобов'язання постійно дотримуватися в повсякденному житті деяких політико-ідеологічних принципів, громадяни в такому разі намагаються уникати висловлювань, дій чи обставин, котрі цим принципам суперечать [7, с. 126–127]. У певних випадках така поведінка за її наслідками може бути охарактеризована саме як політична участь.

¹ Навіть сама П. Норріс не використовувала це визначення у фінальній версії своєї книги «Демократичний фенікс: перевинайдення політичного активізму» (2002 р.), залишивши його у чернетках.

Але на дихотомії «громадянського» та «політичного» підходів концептуальне розширення категорії політичної участі не завершується. С. Фокс звертає увагу на декілька сучасних тенденцій у політичній сфері, які змушують шукати нові інструменти аналізу політичної поведінки громадян: по-перше, зростаюча внаслідок глобалізації роль міжнародних та міжурядових організацій, наднаціональних інституцій та ТНК, глобальних громадських рухів, яка супроводжується обмеженням влади національних урядів; по-друге, неоліберальна модель, яка призвела до обмеження можливості урядів ухвалювати рішення, тому що сприяла передачі влади та відповідальності на регіональний та місцевий рівень, а також стимулювала приватизацію, залучення бізнесу та неурядових організацій для виконання традиційних функцій держави; по-третє, зменшення ролі держави призвело до концентрації громадян на проблемах своєї громади та зменшення ролі традиційних колективних об'єднань, на зразок партій та профспілок; по-четверте, загальна індивідуалізація та атомізація суспільства, поширення зневіри та популізму, неklasичних ідентичностей та стилів життя, що можуть бути пов'язані з аполітичністю або альтернативним баченням політики та політичного порядку денного; по-п'яте, медіатизація політичної участі завдяки новітнім інформаційно-комунікаційним технологіям, що розширює можливості для онлайн-активізму, політико-медійних кампаній в цифрових медіа, креативних, індивідуалізованих, експресивних форм політичного активізму та ін. (5, с. 6–8).

Намагаючись концептуалізувати ці останні тенденції, Я. Теохаріс та Я. ван Дет на базі опитування громадян Німеччини, проведеного в 2015 р., кластеризують 6 модальностей політичної участі: 1) голосування; 2) цифрова участь (наприклад, написання коментарів у соціальних медіа щодо політичних і соціальних питань, публікація та шеринг політичних постів та посилань, заклики у соцмережах до інших брати участь у політичних активностях); 3) інституціалізована участь (робота на користь партії або кандидата, грошова підтримка політичних організацій, участь у політичних мітингах, контактування з політиками); 4) протестна активність (підписання петицій, участь у демонстраціях, робота в ініціативних політичних групах); 5) громадська участь (волонтерська діяльність та робота на користь громади); 6) політичний консюмеризм (бойкот товарів та політично/етично вмотивовані покупки) [14].

Як бачимо, дослідники продовжують лінію Р. Патнема на розчинення в категорії політичної участі неполітичного компоненту, а також додають новий вимір, пов'язаний з онлайн-активністю громадян. Чи може вважатися ця спроба концептуалізації вдалою? Можна навести два аргументи, чому її складно віднести до таких: по-перше, вба-

чається, що політична участь в цьому разі абсорбує так багато гетерогенних феноменів і форм дії, що переживає смислову ерозію, перетворюється на «теорію усього»². По-друге, ця далеко не максимальна, але тенденційна експлікація, на нашу думку, все ж виявила потенційні межі та ємність категорії політичної участі, підсвітила лінії водорозділу, які відділяють це поняття від інших [11]. Тому варто повернутися до питання теоретичного визначення цієї категорії та розглянути, які саме критерії розрізнення можуть бути застосовані для концептуалізації.

На наше переконання, на шляху до окреслення змісту категорії політичної участі відправною точкою варто взяти усталений дискурс: політична участь – це дії громадян, що мають вплив на політику [17, с. 351]. Розвиваючи підходи П. Конджа, Я. ван Дета, Я. Теорелла, ми пропонуємо виділити три критерії для визначення приналежності тієї чи іншої активності до політичної участі:

1. Чи йдеться про вільні дії?

Політична участь – це діяльність, людська поведінка, яка може бути спостережена. Відповідно до політичної участі не відносяться соціально-політичний статус громадянина, його роздуми, погляди та ідеологічні позиції, наміри, готовність та бажання брати участь, висловлювання думок на підтримку чинного політичного режиму, читання новин та їх обговорення, відвідування державних та муніципальних установ для отримання послуг, прояви участі в сім'ї, на роботі тощо [16].

Попри те, що часто є неможливим розрізнити внутрішню мотивацію та зовнішні мобілізаційні чинники, які привели до політичної участі, одностороннім виключенням є фактор силового та адміністративного примусу, шантажу, підкупу, найму з боку зовнішніх сторін – такі дії не можуть вважатися політичною участю, оскільки санкціоновані ззовні та є частиною технологій політичних груп. Те ж саме стосується і політичних актів підтримки чинного урядового курсу, виконання ритуалів, участі у церемоніях тощо.

2. Чи здійснюють ці дії приватні громадяни?

Хоча категорії приватності та публічності внаслідок медіатизації, поширення сучасних цифрових медіа та популяризації практик самомедіації зазнали глибокої трансформації, ця дихотомія дозволяє виокремити громадян як особливих акторів, які діють у політико-медійній сфері, не виконуючи професійні обов'язки, а аматорськи та безоплатно. Інакше кажучи, політична участь здійснюється звичайними громадянами, а не полі-

² Зазначимо, що від перетворення політичної участі на «теорію всього» застерігав і сам Ян ван Дет у ранній роботі (2001 р.), яка так і називалася. Можливо, більш перспективним дослідницьким підходом було б нарешті визнати, що не всі форми політичної поведінки громадян є політичною участю, та запровадити використання для таких широких узагальнень окремих конвенційних термінів, наприклад, «громадянська активність».

тиками, публічними службовцями, державними та муніципальними менеджерами, журналістами, офіційними представниками, делегатами, професійними консультантами, лобістами тощо [17].

Попри потенційно безкінечний репертуар політичної участі, кожен громадянин послуговується власним фреймом доступних дій. Його можна визначити як суб'єктивне уявлення потенційного учасника про сукупність дій, доступних йому або їй в певний момент часу в конкретній локації для використання в рамках нормативного політичного простору. Таке уявлення визначається характером політичної культури громадян, наявністю у них необхідних ресурсів, поставленими цілями, організаційними і мобілізаційними можливостями.

3. Чи втручаються громадяни у сферу політичного?

За останні десятиліття зміст політичного та політики став вкрай складним та виходить далеко за периметр власне державного апарату та безпосередніх дій уряду. Але, незважаючи на підвищення складності, розшарування та мультирівневість, суть політики як поля влади та повноважного перерозподілу ресурсів суспільства не змінилася [1, с. 35–36]. Громадяни в межах політичної участі намагаються вплинути на політичні рішення і таким чином оскаржують усталені нерівності та дисбаланси влади, втручаються у сформовану структуру політичних можливостей – тобто сукупність процедурних елементів і неформальних владних відносин у рамках конкретної політичної системи, що генерують джерела політичних ресурсів, інституційні бар'єри і конфігурацію повноважень політичних акторів у прийнятті певних типів рішень [10].

За такої постановки питання стає очевидним, що, наприклад, ані коментування у соціальних медіа політичних тем, ані волонтерство у благодійній організації, ані пожертви на користь соціальних проектів не можуть вважатися політичною участю, оскільки не мають стосунку до владних відносин.

Сформульований таким чином, цей критерій робить необхідним уважний контекстуальний аналіз кожного конкретного акту участі: чи помітила його політична система, чи могла помітити, чи співпадав мотив з доступними каналами комунікації, чи відбулося або принаймні було потенційно можливим збурення владних полів, як це сприяло перерозподілу ресурсів, суб'єктності та цінностей, чи сталося посилення одних та послаблення інших політичних акторів, громадянського суспільства, бізнесу тощо. Це, звичайно, емансипує категорію політичної участі від спрощених схем на зразок модальностей, але водночас додає дослідникам багато головного болю.

Розглядаючи альтернативи всеосяжному підходу Я. Теохаріса та Я. ван Дета, варто, на нашу думку, звернутися до концепту, запропонованого

шведськими дослідниками Й. Екманом та Е. Амна. Вони представляють категорію політичної участі як багаторівневу матрицю, що включає низку структурних елементів. Науковці виділяють преполітичний компонент – соціальну залученість і громадську активність, – а також власне політичну участь, яку вони ділять на процедурну (формалізовану) участь і політичний активізм. При цьому Й. Екман та Е. Амна підкреслюють, що їхня модель не є ієрархічною і не відображає причинно-наслідкових зв'язків, а спрямована на узагальнення різних типів соціальних і політичних практик [4].

Соціальну залученість можна пояснити як соціалізованість, інтегрованість громадянина в соціальний континуум, включеність у політичні структури, наявність у нього соціального капіталу сильних і слабких зв'язків, належність до певної соціальної групи, класу, групи інтересів, самоідентифікацію його з якоюсь акторністю, ідеологією, (суб)культурою, стилем життя та втілення цих принципів у повсякденності.

Соціальна залученість конституюється соціальними навичками, загальним ціннісним фоном політичної культури громадянина, що представляє певний модус його активності та характеризується рівнем уваги до суспільно-політичної проблематики в країні в цілому та в його найближчому оточенні, прагненням до отримання політичної інформації, її аналізу, обговорення з оточуючими, особистими імперативами та політичними орієнтаціями, мотивами самореалізації в публічній сфері, уявленнями про пріоритетні норми громадянськості.

Залученість передбачає лояльність, згоду громадянина бути частиною суспільства, що гарантує стабільність політичного порядку, тобто відсутність масового насильства і актів непокори, стійкість політичного режиму і функціональну легітимність політичного лідерства. При цьому певні типи залученості можуть породжувати пасивізм або неучасть як результат маргінальності, ескапізму, індиферентності до політичного життя. Крім того, низький рівень довіри до процедур представництва, стан фрустрації, підкріплені щоденним спостереженням неправомірних дій та нетранспарентних рішень владних структур, ініціюють абсентеїстський тип політичної поведінки, що ґрунтується на ресентименті та політико-правовому нігілізмі, а, отже, і на зневазі до інституціалізованих механізмів партисипації. Низька політична компетентність формує уявлення про особисту свободу як про свободу від політики.

Так, у дослідженні поглядів жителів США щодо політичної участі Дж. Гіббінг і Е. Тейсс-Морз (2002) відзначають, що багато громадян «не люблять» політику і воліли б, щоб політики виконували свої обов'язки та не заважали їм жити приватним життям. Ці люди мають дуже слабкі уявлення про полі-

тичні ідеології. Вони не зацікавлені ні в політичній залученості, ні в контролі за діями влади, а основним політичним ресурсом для них є довіра до того чи іншого політика чи об'єднання [20].

Другим виміром залучення в суспільно-політичне життя, відповідно до моделі Й. Екмана й Е. Амна, є громадська участь, яку шведські вчені також визначають як «латентну форму політичної поведінки» [4].

У широкому сенсі під громадською активністю маються на увазі індивідуальні та колективні неоплачувані дії приватних громадян, що спрямовані на зміну умов життя і налагодження взаємодії всередині спільноти, більш численної, ніж сім'я або найближче оточення людини [13, с. 228]. У такому розумінні участь у громадському житті пов'язана з універсальними правами і свободами, якими володіє людина, і, відповідно, виникає з потенціалу соціальної активності, можливості вільно реалізовувати свої інтереси, бажання і потреби – самостійно або в кооперації з іншими. Діяльність на користь громади не лише приносить прямий зиск, покращуючи якість життя у спільноті, але й забезпечує відтворення цінностей і норм соціального порядку, наявних інституційних практик і громадянської ідентичності. Навички громадської діяльності є важливим ресурсом для розширення репертуару політичних дій громадянина.

Слід також зазначити, що в традиційних і транзитивних суспільствах майже будь-який формат громадського активізму підспудно набуває рис політичного, оскільки через відсутність власне незалежної громадянської сфери втручається в систему міцно сформованих процедур і норм перерозподілу ресурсів між політичною елітою, наближеним до неї бізнесом і бюрократичним апаратом.

Політична участь у моделі Й. Екмана й Е. Амна постає набором різноманітних і гетерогенних форм політичної активності громадян, які дослідники ділять на три види: процедурна (формалізована) участь, легальний політичний активізм і нелегальний політичний активізм. Об'єднуються форми політичної участі загальними ознаками – раціональність і спостережуваність дій – і спільною метою – здійснення впливу на політику і політиків, відповідальних за прийняття рішень [4]. Цю матрицю можна представити таким чином (див. таблицю 1):

Висновки. Як відзначали С. Верба, Н. Най та Й. Кім, у політичній участі немає єдиного загальноприйнятого визначення, натомість різні дослідники адаптують цю наукову категорію відповідно до предмету та цілей конкретного дослідження [19]. Доводиться констатувати, що консенсусу щодо визначення та змісту цього явища в політичній науці немає донині. Загальна тенденція поля-

Таблиця 1

Форми політичної участі

	Політична участь		
	Конвенційна (формалізована) політична участь	Політичний активізм	
		Легальний	нелегальний
Індивідуальні форми	<ul style="list-style-type: none"> – Голосування на виборах – Контакти з представниками місцевого керівництва, центральної влади з приводу питань політики – Пожертви на підтримку політичних партій та організацій – Участь у референдумах 	<ul style="list-style-type: none"> – Політичний консюмеризм – Бойкотування – Підписання петицій – Одиночний пікет – Спроби переконати інших у необхідності голосування, агітація 	<ul style="list-style-type: none"> – Саботаж – Індивідуальний політичний тероризм – Хактивізм
Колективні форми	<ul style="list-style-type: none"> – Членство в політичній партії, організації, профспілці, волонтерська робота в них – Відвідування партійних зборів, з'їздів, зустрічей політиків з виборцями – Участь у механізмах партисипативної та деліберативної демократії (бюджет участі, громадські ради, публічні слухання тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> – Участь у політичних мітингах, демонстраціях, ходах, пікетах, страйках (вуличні акції) – Робота на користь партій або кандидатів на виборах – Робота в непарламентських суспільно-політичних організаціях, асоціаціях, правозахисних групах, громадських рухах (феміністські організації, товариства захисту тварин, пацифістські рухи тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> – Громадянська непокора – Участь у незаконних мітингах, протестах, демонстраціях, сидячих страйках – Блокування транспортних шляхів – Пошкодження приватної власності, захоплення будівель – Силове протистояння з політичними опонентами або органами правопорядку – Участь у масових заворушеннях, підпалах – Участь у незаконних політичних об'єднаннях

Джерело: на основі [4, с. 295] (зі змінами та доповненнями)

гає у поетапному розширенні смислового наповнення цієї категорії як відповідь на нові вподобання, схильності та пріоритети, нові форми та формати політичної активності громадян, що з'являються з плином часу. Осучаснення термінологічного апарату є необхідністю, але це також тягне за собою перегляд методів оцінки самих інститутів та процедур демократії, невід'ємною частиною яких є політична участь. На наше переконання, розроблення всеохопних нормативних визначень та концептуальне конструювання нових модальностей участі не мають суперечити усталеному використанню цього терміну для позначення особливого репертуару дій громадян зі втручання у сферу політичного. У цій статті ми розглянули підхід, який на сьогодні вбачається найбільш перспективним: розрізнення соціальної включеності (уваги до політичної сфери) й громадської активності як преполітичних соціальних практик та власне політичної участі у трьох її можливих модальностях: процедурні (інституціалізовані) форми участі, легальний політичний активізм та його нелегальні форми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bennett W. L. The Personalization of Politics : Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 2012. Volume 644. PP. 20–39.
2. Conge P. J. The Concept of Political Participation: Toward a Definition. *Comparative Politics*. 1988. Vol. 20. Issue 2. PP. 241–249.
3. Dahl R. A. *Polyarchy: Participation and Opposition*. London : Yale University Press, 1972. 267 p.
4. Ekman J., Amnå E. Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*. 2012. Volume 22 Issue 3. PP. 283–300.
5. Fox S. Is it time to update the definition of political participation? Political participation in Britain: The decline and revival of civic culture. *Parliamentary Affairs*. 2014. Volume 67. Issue 2. PP. 495–505.
6. LeDuc L. Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies Samuel H. Barnes, Max Kaase, et al. Beverly Hills: Sage Publications, 1979, pp. 608. *Canadian Journal of Political Science*. 1981. Volume 14. Issue 1. PP. 201–202.
7. Micheletti M., McFarland A. S. *Creative Participation: Responsibility-Taking in the Political World*. Boulder : Paradigm Publishers, 2012. 224 p.
8. Norris P. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge : Cambridge University Press, 2002. 290 p.
9. Putnam R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon and Schuster, 2000. 544 p.
10. Tarrow S. *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 271 p.
11. Teorell J. Political Participation and Three Theories of Democracy: A Research Inventory and Agenda. *European Journal of Political Research*. 2006. Volume 45. Issue 5. PP. 787–810.

12. Teorell J., Torcal M., Montero J. R. Political Participation: Mapping the Terrain. *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis* / Edited by J. W. Van Deth, J. R. Montero, A. Westholm. London : Routledge, 2007. PP. 334–357.

13. Theiss-Morse E., Hibbing J. R. Citizenship and Civic Engagement. *Annual Review of Political Science*. 2005. Volume 8. PP. 227–249.

14. Theocharis Y., van Deth J. The Continuous Expansion of Citizen Participation: A new taxonomy. *European Political Science Review* 2018. Volume 10. Issue 1. PP. 139–163.

15. van Deth J. Introduction: Social Involvement and Democratic Politics. *Private Groups and Public Life: Social Participation and Political Involvement in Representative Democracies* / Ed. J. van Deth. London : Routledge. 1997. 264 p.

16. van Deth, J. Studying Political Participation : Towards a Theory of Everything?. *2001 ECPR Joint Sessions : Institute of Political Studies, Grenoble, 6 – 11 April 2001*, PP. 1–19.

17. van Deth J. A conceptual map of political participation. *Acta Politica*. 2014. Volume 49. Issue 3. PP. 349–367.

18. Verba S., Nie N. H. *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York : Harper and Row, 1972. 428 p.

19. Verba S., Nie N. H., Jae-on Kim. *Participation and Political Equality: a Seven-Nation Comparison*. New York : Cambridge Univ. Press, 1978. 394 p.

20. Warren M.E. Citizen Participation and Democratic Deficits: Considerations from the Perspective of Democratic Theory. *Activating the Citizen: Dilemmas of Participation in Europe and Canada* / Ed. by J. DeBardeleben, J. H. Pammett. London : Palgrave Macmillan, 2009. PP. 17–40.

21. Warren M.E. What Can Democratic Participation Mean Today? *Political Theory*. 2002. Volume 30. Issue 5. PP. 677–701.

REFERENCES:

1. Bennett, W.L. (2012). The Personalization of Politics : Political Identity, Social Media, and Changing Patterns of Participation. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 644, pp. 20–39.
2. Conge, P.J. (1988). The Concept of Political Participation: Toward a Definition. *Comparative Politics*, 20(2), pp. 241–249. [in English].
3. Dahl, R.A. (1972). *Polyarchy: Participation and Opposition*. London: Yale University Press.
4. Ekman, J. and Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22(3), pp. 283–300.
5. Fox, S. (2014). Is it time to update the definition of political participation? Political participation in Britain: The decline and revival of civic culture. *Parliamentary Affairs*, 67(2), pp. 495–505.
6. LeDuc, L. (1981). Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies Samuel H. Barnes, Max Kaase, et al. Beverly Hills: Sage Publications, 1979, pp. 608. *Canadian Journal of Political Science*, 14(1), pp. 201–202.

7. Micheletti, M. and McFarland, A. S. (2012). *Creative Participation: Responsibility-Taking in the Political World*. Boulder : Paradigm Publishers.
8. Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
9. Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
10. Tarrow, S. (1998). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Teorell, J. (2006). Political Participation and Three Theories of Democracy: A Research Inventory and Agenda. *European Journal of Political Research*, 45(5), pp. 787–810.
12. Teorell, J., Torcal, M. and Montero, J. R. (2007). *Political Participation: Mapping the Terrain. Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*. London: Routledge.
13. Theiss-Morse, E. and Hibbing, J. R. (2005). Citizenship and Civic Engagement. *Annual Review of Political Science*, 8, pp. 227–249.
14. Theocharis, Y. and van Deth, J. (2018). The Continuous Expansion of Citizen Participation: A new taxonomy. *European Political Science Review*, 10(1), pp. 139–163.
15. van Deth, J. (1997). Introduction: Social Involvement and Democratic Politics. In: J. van Deth, ed. *Private Groups and Public Life: Social Participation and Political Involvement in Representative Democracies*. London : Routledge.
16. van Deth, J. (2001) Studying Political Participation : Towards a Theory of Everything? In *2001 ECPR Joint Sessions : Institute of Political Studies, Grenoble, 6 – 11 April 2001*, pp. 1–19.
17. van Deth, J. (2014). A conceptual map of political participation. *Acta Politica*, 49(3). pp. 349–367.
18. Verba, S. and Nie, N. H. (1972). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper and Row. [in English].
19. Verba, S., Nie, N. H. Jae-on Kim (1978). *Participation and Political Equality: a Seven-Nation Comparison*. New York: Cambridge Univ. Press.
20. Warren, M.E. (2009). Citizen Participation and Democratic Deficits: Considerations from the Perspective of Democratic Theory. In: J. DeBardeleben and J. H. Pammett, ed. *Activating the Citizen: Dilemmas of Participation in Europe and Canada*. London: Palgrave Macmillan.
21. Warren, M.E. (2002). What Can Democratic Participation Mean Today? *Political Theory*, 30(5), pp. 677–701.

Modes of political participation: analytical approaches to mapping the citizen engagement

Yanchenko Anton Oleksiiovych

Postgraduate Student at the Department
of International Relations
and Foreign Policy
Mariupol State University
Budivelnikiv avenue, 129, Mariupol,
Donetsk region, Ukraine

Since the publications of Verba, Nie and their co-authors, an established research methodology is to group acts of political participation on the basis of a number of parameters, bringing forms with similar parameters into separate modes of participation. This approach allows on the one hand to have a convenient description of the repertoire of citizens' actions, such as voting, participation in election campaigns, and contacts with politicians, but on the other hand it depends directly on the way researchers choose to conceptualise political participation, define its content and further techniques for mapping political practices. In recent years scholarly works that analyse manifestations of political participation have significantly expanded the content of this political science category. Life itself has pushed for this: the political actions of citizens less correspond to the model of the ideal citizen of the middle of the XX century, with a vision of citizenship as based on responsible attendance at votes to select the best political elite to lead the government. Political participation is increasingly linked to the digital technologies, involvement in new social movements, global agenda, lifestyle politics, politically motivated consumer experiences and the like. This makes it an urgent task to determine which approaches to mapping citizens' political actions are better adapted to account for new trends, but without provoking conceptual erosion. This paper shows that the most promising approach today can be seen as one that separates social involvement (attention to the political sphere) and civic engagement (voluntary community action) from political participation in its three possible modes: procedural forms of participation, legal political activism, and illegal political activism. Scientific debate on what in the current political opportunity structure means to participate, to choose one or another mode of participation, whether a new model of citizenship has already been formed and what its basic parameters are, however, should adhere to a common understanding of political participation in the meaning of citizens' actions affecting politics.

Key words: political participation, civic engagement, political behaviour, social engagement, civic participation, citizenship, political mobilisation.